

AİLE YILMAZLIĞI KAVRAMINA YÖNELİK SİSTEMATİK BİR DERLEME ÇALIŞMASI

(Araştırma Makalesi)

Hatice Deniz GÜNAYDIN (*) - Gülriz AKAROĞLU (**)

Öz

Aileler genellikle çeşitli faktörlerin yol açtığı son derece zorlu deneyimler veya krizlerle karşı karşıya kalırlar. Ailede sorunlar ortaya çıktığında aile üyelerinin birbirlerine nasıl destek verdiğini, sorunları nasıl çözdüğünü ve geçişten sonra hayatlarını nasıl yeniden inşa ettiğini anlamak önemlidir. Bu nedenle, aile yılmazlığı olarak bilinen kavram çeşitli sorunlardan ailenin nasıl yükselebileceğini anlamak ve açıklamak için çok önemlidir. Bu çalışma, aile yılmazlığı kavramı ve ilişkili faktörlerle ilgili son on yıl içerisinde yapılan çalışmaları özet olarak sunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada kullanılan yöntem, "Aile, Yılmazlık ve Kavram" anahtar sözcükleri ile Science Direct ve Google Scholar veri tabanlarını kullanarak yapılan sistematik literatür taramasına dayanmaktadır. Çalışmaya dâhil edilen araştırmalar aile yılmazlığı ile ebeveyn yılmazlığı, ergen yılmazlığı, kişisel yılmazlık, ailenin kaynakları, aile içi iş birliği, baş etme becerileri, psikolojik ruh sağlığı, sosyo-ekolojik faktörler, evlilik doyumu, yaşam doyumu, pozitif aile içi iletişim, sosyal destek, kardeş ilişkisi, belirgin aile sınırları, ebeveyn varlığı, ebeveyn duygusal desteği, çocukların uyumu ve problem çözme becerileri arasında anlamlı pozitif ilişki bulmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Aile yılmazlığı, Aile, Yılmazlık, Sistematik literatür taraması, Nitel araştırma.

A Systematic Literature Review on the Concept of Family Resilience

Abstract

Families often face extremely difficult experiences or crises caused by a variety of factors. It is important to understand how family members support each other when

*) Dr. Öğr. Üyesi, Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Genel Psikoloji Ana Bilim Dalı, (e-posta: dgunaydin@gmail.com), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2062-4246>

**) Dr. Öğr. Üyesi, K.T.O. Karatay Üniversitesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Çocuk Gelişimi Ana Bilim Dalı, (e-posta: gulrizakaroglu@gmail.com), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9940-9142>

problems arise in the family, how they resolve problems, and how they rebuild their lives after the transition. That's why it's so important to understand how the family can rise from the various issues that arise. This study aims to present the studies conducted in the last ten years on the concept of family resilience and related factors. The method used in this research is based on a systematic literature review using Science Direct and Google Scholar databases with the help of the keywords "Family, Resilience and Concept". Researches included in the study established positive associations between family resilience, parental resilience, personal resilience, family resources, economic situation, optimistic attitude, family cooperation, communication, positive coping skills and psychological mental health, socio-ecological factors, marital satisfaction, life satisfaction, positive family communication, personal resilience, positive attitude, support, expectations, sibling relationship, clear family boundaries, parental presence, parent emotional support, children's behavioral adaptation and problem solving skills.

Keywords: *Family resilience, Family, Resilience, Systematic literature review, Qualitative.*

1. Giriş

Yılmazlık kritik dönemlerden geçmek ve sorunların üstesinden gelmek için gereken bir yetenektir. Masten ve Reed (2002) yılmazlığın zor ve riskli durumlar bağlamında olumlu uyum ile karakterize edilen bir olgu olduğunu belirtmiştir (Akt. Luthans, Youssef ve Avolio, 2007). Yılmazlık sadece bireyler tarafından ihtiyaç duyulan bir kavram değildir, aynı zamanda aile için de gerekli bir olgudur. Aile yılmazlığı kavramı olumlu bir bakış açısına dayanır ve aileyi, etkileşim içinde olan ve kendi güçlü yanlarına sahip bireylerin oluşturduğu kolektif bir birim olarak ele alır.

İlişkisel yılmazlık zorluklara olumlu uyum sağlamada destekleyici temel sağlamaktadır. Şu ana kadar ortaya konan teori ve araştırmalar, olumsuz koşulların üstesinden gelen dirençli çocukların ve yetişkinlerin kişisel özelliklerine, yeteneklerine ve yılmazlığı arttırmalarına odaklanmıştır (Walsh, 1996). Aile içindeki ilişkisel süreçler, bireylerin stresli zorlukların üstesinden gelme potansiyellerini teşvik ederek ve yaşamlarından en iyi şekilde yararlanmaları için olumlu çabalarını destekleyerek bireylerin yılmazlık düzeylerini arttırmaktadır.

Ailenin güçlü yanlarını ve strese uyumunu araştıran önceki çalışmalara karşın, aile alanındaki araştırmalarda aile yılmazlığı kavramı 1990'lardan sonra kullanılmaya başlanmıştır (Blair, 2003). Sosyal bir kurum olarak ailenin kendi içindeki direnci ve kültürler arası çeşitlilikten bağımsız olarak değerini koruduğu göz önüne alındığında, aile yılmazlığı kavramının ortaya çıkışının sezgisel olduğu belirtilmektedir (Silberberg, 2001). Ailede hem yapı (aile biçimleri) hem de süreç (aileler içindeki etkileşimlerin nitelikleri) açısından meydana gelen değişiklikler, aileleri incelemek ve anlamak için karmaşık bir

sisteme dönüştürür. Ailenin açık ve pragmatik tanımlarını yapmak her zaman zor olsa da (Coatsworth ve Duncan, 2003), bu çalışmanın amaçları doğrultusunda aile, ailesel bir ilişkide etkileşime giren en az iki veya daha fazla kişi olarak tanımlanmaktadır (Lietz, 2006).

Aile yılmazlığı, aile sisteminin zorluklara dayanma ve onları toparlama, daha güçlü ve daha becerikli olma kapasitesini ifade eder (Walsh, 2003). Daha genel anlamda, aile yılmazlığı ailenin zaman içinde zorluklarla başa çıkma kapasitesini kolaylaştıran, karmaşık veya zorlu ortamlarda aileler ve diğer sistemler arasındaki düzeyli etkileşim süreci olarak tanımlanabilir (Ungar, 2011; Walsh, 2013). Bir araştırma grubu, giderek artan zorluklar bağlamında, bir ailenin refahını bir sistem olarak sürdürmek ve büyümek için ihtiyaç duyduğu kaynaklara iyi erişiminin, diğer sistemlerin ailelerin ihtiyaçlarını karşılamak için ne kadar değiştiğine bağlı olduğunu göstermiştir (McCubbin ve McCubbin, 2013; Ungar, Ghazinour ve Richter, 2013). Örneğin bir aile, üyeleri arasında sağlıklı iletişimi teşvik ederek veya çevresel sosyal destek ağları ile etkileşim kurarak kendini koruyabilir (Hollingsworth, 2013). Sistemler arasındaki etkileşimler, ailenin uyum sağlama yeteneği ve aile kaynaklarının kullanımı ailenin yılmazlığı üzerinde olumlu etkiye bir sahiptir (Kirmayer ve diğ., 2011).

Aile yılmazlığı kısa ve uzun vadeli durumlara uyum sağlamak amacıyla, riskler, aile bütünlüğü ve aile savunmasını içeren aile sistemlerini kapsar (Henry, Sheffield ve Harrist, 2015). Walsh'a (2016) göre, aile yılmazlığının kavramsal çerçevesi, stres durumlarına ve kriz senaryolarına veya uzun vadeli zorluklara verilen tepkilere özel önem vermektedir. Walsh (2011), Masten ve Monn (2015) aile yılmazlığının ailedeki bireysel aile üyeleri için koruyucu bir faktör olmasının ötesinde bir kavram olduğuna inanmaktadır. Bu araştırmacılar aile yılmazlığı kavramını sistemik aile yaklaşımları doğrultusunda ortaya çıkan bir kavram olarak görmektedirler (Dunst ve Trivette, 2009). Bu anlayış, sistemik çerçevede, aile dayanıklılığı veya ailenin zorluklara uyum sağlama kapasitesini açıklayabilecek aile süreçleri ile ilgili araştırmaların yapılmasına yol açmaktadır.

Walsh (2015) aile yılmazlığını her biri üç alt süreçten meydana gelen üç ana kategoriyle açıklamıştır. Bu üç kategori iyimser bakış açısı, güçlü manevi inançlar ve açık iletişimdir. İyimser bakış açısına sahip olma zor durumlarda üstesinden geleceğine dair inancını korumayı belirtirken ve güçlü manevi inançlara sahip olma ailenin elinden geleni yaptıktan sonra sonuçları sabırla beklemeyi anlatmaktadır. Ayrıca, bu model diğer sosyal sistemlerle ilişkili olmayı, gerekli sosyal ve ekonomik kaynaklara erişimi içermektedir. Açık iletişim süreçleri “açık olmayı”, duygusal olarak kendini ifade etme ve işbirlikçi problem çözme ile açıklamaktadır. Bütün bu süreçler Walsh (2006)'a göre aile yılmazlığı kavramını anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Aile yılmazlığı kavramı, aile gelişim teorisini ve aile stresi, başa çıkma ve uyum konusundaki araştırmaların genişlemesine yol açmıştır (Patterson, 2002). Aile yılmazlığı, iyi işleyen ailelerde işlevsel süreçler üzerine kapsamlı bir aile sistemleri araştırması üzerine kurulur (Lebow ve Stroud, 2012) ve olumsuz koşullarla ailenin baş çıkma süreçlerin

etkin bir şekilde işleyişine temel teşkil eder. Aile yılmazlığı kavramı bir ailenin zorlandığı durumlara ilgili olarak ailenin güçlü ve zayıf yönleri bakımından bağlamsal olarak değerlendirilmektedir. Black ve Lobo'ya (2008) göre, aile yılmazlığını birçok faktör şekillendirir ve olumlu bakış açısı, inanç, aile üyelerinin uyumu, esneklik, iletişim, finansal yönetim, birlikte zaman geçirmek, eğlence, ilgi alanları, rutinler ve ritüeller ve sosyal destek aile yılmazlığını destekleyen unsurlardır.

Bu konuyla ilgili çalışmaların gelişimini görmek için aile yılmazlığı ile ilgili yapılan araştırmaların gözden geçirilmeye ihtiyaç vardır. Bu tema ile ilgili olarak bu çalışmanın amacı, aile yılmazlığı kavramı ile ilgili son on yılda yapılan gözlemleri ve aile yılmazlığının oluşumunda etkisi olan faktörleri tespit etmektir. Bu araştırma, genel olarak toplum, eğitimciler ve ruh sağlığı alanında çalışan uzmanlar için önemli bilgiler sunmaktadır.

2. Yöntem

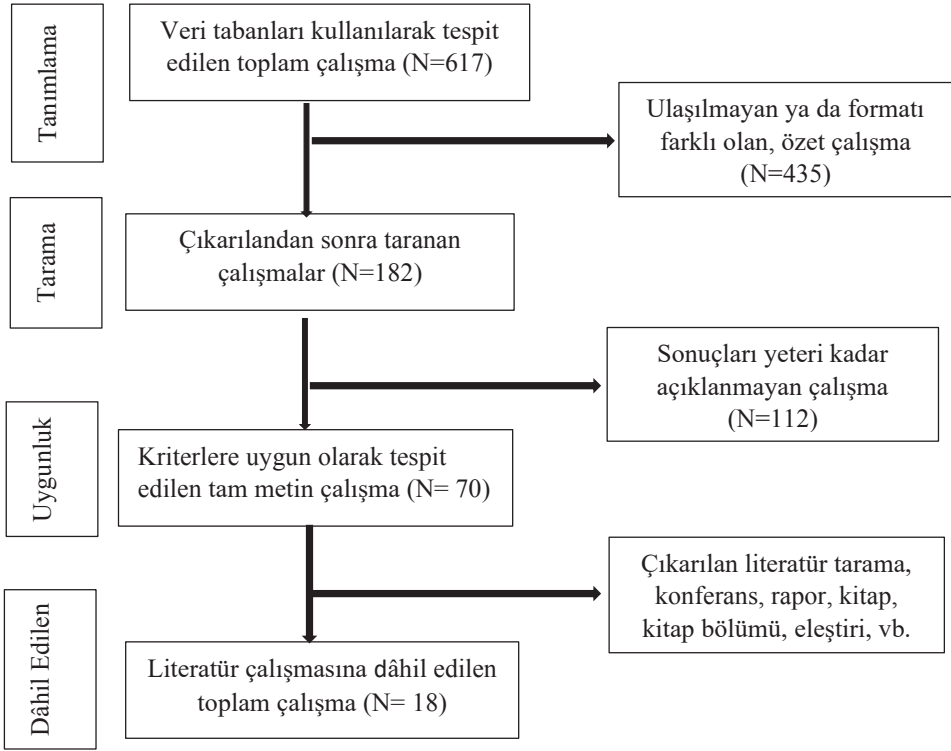
Bu çalışmada sistematik derleme yöntemi seçilerek ilgili bilimsel makaleler incelenmiştir. Sistematik derleme, belirli çalışma sorularına yanıt sağlamak için mevcut tüm kanıtları bulma, değerlendirme ve yorumlama sürecini içerir (Kitchenham ve Charters, 2007).

Araştırma makaleleri için literatür taraması 28 Ocak 2022 tarihinde Science Direct ve Google Scholar veri tabanları kullanılarak yapılmıştır. Bu iki veri tabanı psikoloji de dâhil olmak üzere sosyal bilimlerdeki nitelikli yayınları içerdikleri düşünülerek tercih edilmiştir. Literatür taraması "Aile, Yılmazlık ve Kavram" anahtar kelimesi ile yapılmıştır. Arama, yalnızca 2012 ve 2022 yılları arasında makale kategorisinde yer alan çalışmalarla sınırlıdır. Makaleler başlıklar, özet ve anahtar kelimelerle taranmış, ardından bu literatür taramasına dâhil edilen çalışmaları belirlemek için tam makale incelemesi yapılmıştır.

2.1. Çalışmaları Dâhil etme ya da Çıkarma Kriterleri

Bu literatür taraması aile yılmazlığı kavramını temel almıştır. Literatür taramasına, aşağıda yer alan dâhil etme kriterlerini karşılayan tüm çalışmalar dâhil edilmiştir: (a) yılmazlıkla ilgili aile veya bireysel örneklemeler, (b) kesitsel çalışmalar, anketler, vaka raporları, nicel ve nitel çalışmalar ve karma yöntemler, (c) uluslararası standartları sağlayan çalışmalar. Literatür taramasına dâhil edilen tüm çalışmalar İngilizce olarak yazılmıştır ve 2012 Ocak ile 2022 Ocak arasında yayınlanmıştır.

Çıkarma kriterleri ise aşağıdaki gibidir: (a) çalışma bir derleme makalesi, başyazı, editöre mektup, rapor, kitap bölümü, literatür taraması veya yöntemin açıkça tanımlanmadığı çalışmalar, (b) çalışmanın açıkça aile yılmazlık kavramına odaklanmaması, (c) çalışma tarihi ve yeri belirsiz olan yayınlanmamış raporlar (Şekil 1).

Şekil 1. Dâhil edilen ve dışlanan çalışmalara ilişkin akış şeması.

Araştırmanın Etiği

“Aile Yılmazlığı Kavramına Yönelik Sistemantik Literatür Tarama Çalışması” isimli bu çalışma, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Makale kapsamında yararlanılan bütün kaynaklar hem metin içinde hem de kaynakçada verilmiş, çalışmada akademik araştırma ilke ve esaslarına bağlı kalınmıştır.

3. Analiz

Literatür taraması sonucu seçilen araştırmalar, çalışmanın referansı, çalışmanın yapıldığı ülke, örneklem, yöntem, veri analizi ve temel bulgulara dikkate alınarak sonuçlar bölümünde tablo halinde sunulmuştur. Sonuçların özetinden, aile yılmazlığını oluşturan faktörlere ilişkin sonuçlar çıkarılmıştır.

4. Sonuçlar

Yapılan arama sonuçlarında aile yılmazlığı ile ilgili tespit edilen toplam çalışma sayısı 617’dir. Ancak, tüm tespit edilen çalışmalar belirlenen dâhil etme standartlarına uyma-

maktadır. Çalışmadan çıkarma kriterleri dikkate alındığında aile yılmazlığı ile ilgili 18 tam metin dergi makalesi çalışmaya dâhil edilmiştir (Sekil 1). Çalışmaya dâhil edilen 18 çalışma (Aivalioti ve Pezirkianidis, 2020; Barboza ve Seedall, 2021; Chang, Neo ve Fung, 2015; Distelberg, Martin, Borieux ve Oloo, 2015; Finklestein, Laufer ve Laufer, 2020; Herbell, Breitenstein, Melnyk ve Guo, 2020; Izumi ve Gullón-Rivera, 2018; Jones ve diğ., 2018; Orte, Amer ve Vives, 2019; Power ve diğ., 2016; Ramadhana, 2020; Sprague ve diğ., 2015; Taylor ve Distelberg, 2016; Uddin ve diğ., 2020; Vermeulen ve Greeff, 2015; Yang, Feldman ve Li, 2021; Yavuz ve Gümüşkaya, 2021; Zhang, Hong, Garthe, Espelage ve Schacter, 2021) İngilizce olarak 2012 ve 2022 yılları arasında yayımlanmıştır (Tablo 1).

Yayınların yapıldığı ülkeler Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye, Yunanistan, Singapur, İsrail, Japonya, İspanya, Avustralya, Endonezya, Güney Afrika ve Çin'dir. Çalışmalara katılan katılımcılar aileler, çiftler, ebeveynler, öğrenci velileri, yaşlılar, yetişkin bireyler, çocuklar ve ergenlerden meydana gelmektedir. Çalışmalar yönetsel olarak incelendiğinde, 15'i kesitsel nicel araştırma yöntemlerini, 2'si nitel araştırma yöntemini ve 1'i ise karma araştırma yöntemini kullanmıştır. Bu çalışmalardaki nicel verilerin analizinde, hiyerarşik çoklu regresyon analizi, lojistik regresyon analizi, faktör analizi, t testi, ANOVA analizi, Medyan testi, Kruskal-Wallis analizi, Pearson korelasyon, Spearman korelasyon analizi, Latent profil analizi, yapısal eşitlik modellemesi, yol analizi ve nitel verilerin analizinde tematik veri analizi kullanılmıştır.

Çalışmalardan elde sonuçları ayrıntılı olarak incelediğimizde, aile yılmazlığı ile ailenin kaynakları, ekonomik durumu, iyimser tutum ve aile içi iş birliği (Yang et al., 2021), ebeveyn yılmazlığı, olumlu baş etme becerileri ve psikolojik ruh sağlığı (Aivalioti ve Pezirkianidis, 2020), sosyo-ekolojik faktörler (Taylor ve Distelberg, 2016), yaşam doyumu (Yavuz ve Gümüşkaya, 2021), aile içi iletişim ve kişisel yılmazlık (Chang ve diğ., 2015), olumlu tutum, yılmazlık algısı, sosyal destek, beklentiler, kardeş ilişkisi ve aile sınırları (Vermeulen ve Greeff, 2015), ebeveyn duygusal desteği ve ebeveyn varlığı (Herbell ve diğ., 2020), çocukların davranış olarak uyum sağlaması ve evlilik doyumu (Izumi ve Gullón-Rivera, 2018), pozitif aile iletişimi, problem çözme becerileri ve ergen yılmazlığı algısı (Finklestein ve diğ., 2020) arasında anlamlı olumlu bir ilişki ortaya konulmuştur. Bunların yanında annelerin yılmazlık düzeyleri babaların yılmazlık düzeyinden yüksek bulunmuştur (Yavuz ve Gümüşkaya, 2021). Ancak aile yılmazlığı ile kötümser tutum (Yang et al., 2021), olumsuz çocukluk deneyimleri, ebeveyn stresi (Uddin ve diğ., 2020), ergen kaygısı (Finklestein ve diğ., 2020; Zhang ve diğ., 2021), ebeveyn gerginliği (Zhang ve diğ., 2021), yas, depresyon ve post travmatik stres (Barboza ve Seedall, 2021) arasında ise negatif bir ilişki bulunmuştur. Bütün bunların yanında aile yılmazlığı ve zorbalık (Zhang ve diğ., 2021), ebeveyn agresifliği (Herbell ve diğ., 2020) arasında herhangi bir ilişki bulunmamıştır.

Tablo 1. Derlemeye dahi edilen çalışmalara ilişkin özet bilgiler

Referans	Ülke	Katılımcı	Yöntem	Ölçme Araçları	Analizi	Sonuçlar
1 Aivalioti vd. 2020	Yunanistan	83 ebeveyn	Nitel	Walsh Family resilience questionnaire	Regresyon	Ebeveynlerin yılmazlığı ayrışmaktadır
2 Barboza vd. 2021	Amerika	650 aile	Nitel	Walsh Family resilience questionnaire	Faktör analizi	Aile ve bireysel yılmazlık ilişkilidir.
3 Chang vd., 2015	Singapur	30 hemşire	Nitel	Yarı-yapılandırılmış görüşme soruları	İçerik analizi	Aile ve bireysel yılmazlık ilişkili
4 Distelberg vd. 2015	Amerika	139	Nitel	Reed Spiritual Perspective (1986)	Faktör analizi	Yas ile aile yılmazlığı ilişkilidir.
5 Finklestein vd. 2020	İsrail	83 çift	Nitel	Family resilience scale (Sixbey, 2005)	Regresyon	Aile ve çocuk yılmazlığı ilişkilidir.
6 Herbell vd., 2020	Amerika	1900 ebeveyn	Nitel	Walsh Family resilience questionnaire	Regresyon	Başa çıkma ve yılmazlık ilişkili
7 Izumi vd., 2018	Japonya	107 ebeveyn	Nitel	Duncan Family Resilience Assessment	Spearman	Aile yılmazlığı ve çocuk uyumu ilişkili
8 Jones vd., 2018	Amerika	544 aile	Nitel	Household Security Survey	Regresyon	Aile yılmazlığı yeme sorunları ilişkili
9 Orte vd., 2019	İspanya	81 aile	Nitel	Family Resilience (Kumpfer vd.1997)	ANOVA	Aile yılmazlığı ve savunma ilişkilidir.
10 Power vd. 2016	Avustralya	11 yetişkin	Nitel	Yapılandırılmış görüşme soruları	Tematik analiz	Mizah yılmazlığı etkilemektedir.
11 Ramadhana, 2020	Endonezya	365 veli	Nitel	Walsh Family resilience questionnaire	Kruskal-Wallis	Aile yılmazlığı ve duygusallık ilişkili
12 Sprague vd. 2015	Amerika	50 genç	Nitel	Strengths & Difficulties Questionnaire	Regresyon	Zor koşullar ve aile yılmazlığı ilişkili
13 Taylor vd. 2016	Amerika	308 aile	Nitel	Social Support Index	*YEM	Toplum ve aile yılmazlığı ilişkilidir.
14 Uddin vd., 2020.	Amerika	44 bin çocuk	Nitel	Family Resilience Index	Regresyon	Olumsuz yaşantılar ve yılmazlık ilişkili
15 Vermeulen vd 2015	Güney Afrika	9 aile	Nitel	Yapılandırılmış görüşme soruları	Tematik analiz	Aile yılmazlığı güç kaynağıdır.
16 Yang vd., 2020	Çin	1032 yetişkin	Nitel	Walsh Family resilience questionnaire	Latent analiz	Aile kaynağı ve yılmazlık ilişkili
17 Yavuz vd. 2021	Türkiye	309 Ebeveyn	Nitel	Aile Yılmazlık Ölçeği (Kaner vd 2010)	T testi, Anova	Yaşam doyumu ve yılmazlık ilişkilidir
18 Zhang vd., 2021	Amerika	12 bin ergen	Nitel	Tek maddelik yılmazlık ölçeği	*YEM	Kayıt ve aile yılmazlığı ilişkili

*YEM=Yapısal Eşitlik Modellemesi

5. Tartışma

Bu çalışmada sistematik derleme yöntemi kullanılarak son on yıl içerisinde aile yılmazlığı ile ilgili yapılmış araştırmaların derlenmesi, yöntem ve sonuçlarının özet olarak sunulması amaçlanmıştır. Bu çerçevede, aile yılmazlığı kavramı ve ilgili faktörlerin neler olduğu ve aile yılmazlığı ile bu değişkenler arasındaki ilişkinin niteliği ortaya konmuştur. Bu araştırma aile yılmazlığı ile ilgili çalışma yapmayı düşünen araştırmacılara bilgi sunmayı amaçlamaktadır.

Araştırma makaleleri için literatür taraması 28 Ocak 2022 tarihinde psikoloji ve sosyal bilimler alanında nitelikli yayınları içeren Science Direct ve Google Scholar veri tabanları kullanılarak son 10 yıl içerisindeki çalışmalar aile, yılmazlık ve kavram anahtar kelimeleri kullanılarak yapılmıştır. Literatür taramasına yılmazlıkla ilgili aile veya bireysel örneklem, kesitsel çalışmalar, anketler, vaka raporları, nicel ve nitel çalışmalar ve karma yöntemler ve uluslararası standartları sağlayan İngilizce yapılan çalışmalar dâhil edilmiştir. Ancak, derleme makaleleri, başyazılar, editör mektupları, raporlar, kitaplar ve kitap bölümleri, literatür taramaları veya yöntemi açıkça tanımlanmayan çalışmalar ve çalışma tarihi ve yeri belirsiz olan yayınlanmamış raporlar dâhil edilmemiştir.

Literatür taraması sonucu seçilen araştırmalar, çalışmanın referansı, çalışmanın yapıldığı ülke, örneklem, yöntem, veri analizi ve temel bulgulara dikkate alınarak sonuçlar bölümünde tablo halinde sunulmuştur. Araştırmaya dâhil edilen çalışmalardan, aile yılmazlığı ile ilişkisi olan faktörler özet olarak sunulmuştur.

Çalışmaya dâhil edilen 18 çalışmada, aile yılmazlığı ile ebeveyn yılmazlığı (Aivalioti ve Pezirkianidis, 2020), kişisel yılmazlık (Chang ve diğ., 2015), ergen yılmazlığı Finklestein ve diğ., 2020), ekonomik durumu (Taylor ve Distelberg, 2016), iyimser tutum ve aile içi iş birliği ve iletişimi (Chang ve diğ., 2015), olumlu baş etme becerileri ve psikolojik ruh sağlığı (Aivalioti ve Pezirkianidis, 2020), evlilik ve yaşam doyumu (Yavuz ve Gümüşkaya, 2021), pozitif aile içi iletişim (Finklestein ve diğ., 2020) ve olumlu tutum (Aivalioti ve Pezirkianidis, 2020), sosyal destek, (Vermeulen ve Greeff, 2015) beklentiler, kardeş ilişkisi ve belirgin aile sınırları (Vermeulen ve Greeff, 2015), ebeveyn duygusal desteği ve ebeveyn varlığı (Herbell ve diğ., 2020, çocukların davranış olarak uyum sağlaması (Izumi ve Gullón-Rivera, 2018) ve problem çözme becerileri (Finklestein ve diğ., 2020) arasında anlamlı olumlu bir ilişki ortaya konulmuştur. Ayrıca annelerin yılmazlık düzeyleri babaların yılmazlık düzeyinden daha yüksek bulunmuştur (Yavuz ve Gümüşkaya, 2021). Bunların aksine, aile yılmazlığı ile kötümser tutum (Yang et al., 2021), olumsuz çocukluk deneyimleri (Uddin ve diğ., 2020), ebeveyn stresi (Uddin ve diğ., 2020), ergen kaygısı (Finklestein ve diğ., 2020; Zhang ve diğ., 2021), ebeveyn gerginliği (Zhang ve diğ., 2021), yas, depresyon ve post travmatik stres (Barboza ve Seedall, 2021) arasında ise negatif bir ilişki bulunmuştur. Bütün bunların yanında aile yılmazlığı ve zorbalık (Zhang ve diğ., 2021), ebeveyn agresifliği (Herbell ve diğ., 2020) arasında herhangi bir ilişki bulunmamıştır.

Aile yılmazlığı ile ilgili çalışmalar bu kavram ile olumlu veya olumsuz yönde ilişkisi olan veya anlamlı ilişkisi olmayan faktörleri ortaya koyması bakımından önemlidir.

Ancak, bu çalışmalar birçok sınırlılıklar içermektedir. Genel manada, bu çalışmalarda, katılımcılar belirli bölge ve özelliklerle sınırlıdır ve bu durum, çalışmanın daha geniş bağlamlara genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Diğer bir sınırlılık ise çalışmalar genelde öz değerlendirme ölçekleri ile veri toplanmıştır. Bu çalışmanın nesnelliği açısından sınırlılık oluşturmaktadır. Ek olarak, kesitsel çalışma tasarımı nedensellik kurmayı sınırlamaktadır. Bundan dolayı aile yılmazlığı ile yeni değişkenler arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalara ihtiyaç vardır.

Aile yılmazlığı aileleri ve çevrelerini, çevrenin, bireyin ve bağlamın etkisini dikkate alan, sosyal çevreden ayrı düşünilemeyecek bir yaklaşımdır. Bu çerçevede, aile yılmazlığının içinde bulunulan toplum ve kültür, okul, yaşanan bölge ve benzeri çevresel sistemler ile ele alınması bu kavramın anlaşılmasına daha çok katkıda bulunabilir. Bunun yanında, birden fazla aile üyesinden eş zamanlı olarak veri toplamak, aile düzeyinde yılmazlık kavramını anlamak için katkı sağlayabilir. Literatür çalışmasında yer alan çalışmalarda çoğunlukla belli bölgelerden ve ülkelerden katılımcıların araştırmalara dâhil edildiği görülmektedir. Ancak çalışma sonuçlarının genellenebilmesi için farklı bölgelerden veya ülkelerden katılımcılar gelecekte yapılacak çalışmalara dâhil edilebilir.

Bu araştırmaya dâhil edilen çalışmalar kesitsel veri toplama yöntemlerini kullanmışlardır. Gelecekte yapılacak çalışmalar aile yılmazlığı ve ilişkili değişkenler arasında sebep sonuç ilişkisi kurabilmek ve aile yılmazlığının dinamikleriyle çok boyutlu yönlerini ortaya koymak için çok düzeyli veya boylamsal çalışma tasarımları uygulanabilir. Ayrıca, aile temelli uygulamalar ailenin gelişimini desteklemek için önem arz etmektedir. Bu bağlamda, aile yılmazlığını temel alınan müdahale uygulamaları geliştirilip potansiyel katılımcılar üzerinde uygulanabilir. Ayrıca, veri toplamada şu ana kadar kullanılan öz raporlama araçları yerine birden fazla bakış açısını kapsayacak şekilde farklı veri toplama araçları kullanılabilir.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda hem ailelerin nasıl başa çıktıklarına ilişkin bağlamsal kısıtlamaları hem de kullandıkları çeşitli adaptasyon modellerini vurgulayacak şekilde bir aile dayanıklılığı haritası oluşturulabilir. Aynı zamanda, ailelerin sahip oldukları yılmazlık modellerini şekillendiren bağlamsal ve kültürel faktörlere duyarlı olan ailesel yılmazlık araçları geliştirilebilir.

Kaynakça

- Aivalioti, I. ve Pezirkianidis, C. (2020). The role of family resilience on parental well-being and resilience levels. *Psychology, 11*(11), 1705-1728.
- Barboza, J. ve Seedall, R. (2021). Evaluating the relationship between family resilience and grief-related symptoms: A preliminary analysis. *Death Studies, 1*-11.
- Black, K. ve Lobo, M. (2008). A conceptual review of family resilience factors. *Journal of family nursing, 14*(1), 33-55.
- Blair, R. G. (2003). Understanding and fostering family resilience. *Journal of Family Strengths, 7*(1), 6.

- Chang, W. C., Neo, A. H. ve Fung, D. (2015). In search of family resilience. *Psychology*, 6(13), 1594.
- Coatsworth, J. D. ve Duncan, L. (2003). *Fostering resilience. A strengths-based approach to mental health. Publication Series*. Harrisburg, PA: PA CASSP Training and Technical Assistance Institute.
- Distelberg, B. J., Martin, A. V. S., Borieux, M. ve Oloo, W. A. (2015). Multidimensional family resilience assessment: The individual, family, and community resilience (IFCR) profile. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 25(6), 552-570.
- Finklestein, M., Pagorek-Eshel, S. ve Laufer, A. (2020). Adolescents' individual resilience and its association with security threats, anxiety and family resilience. *Journal of Family Studies*, 1-17.
- Henry, C., Sheffield, A. ve Harrist, A. (2015). Family resilience: Moving into the third wave. *Family Relations*, 64, 22-43.
- Herbell, K., Breitenstein, S. M., Melnyk, B. M. ve Guo, J. (2020). Family resilience and flourishing: Well-being among children with mental, emotional, and behavioral disorders. *Research in Nursing ve Health*, 43(5), 465-477.
- Hollingsworth, L. D. (2013). Resilience in black families. D. Becvar (Ed.), In *Handbook of family resilience* (pp. 229- 243). Springer.
- Izumi, M. ve Gullón-Rivera, A. L. (2018). Family resilience among sojourning Japanese mothers: Links to marital satisfaction and children's behavioral adjustment. *Family and consumer sciences research journal*, 46(3), 282-296.
- Jones, S. J., Draper, C. L., Bell, B. A., Burke, M. P., Martini, L., ... ve Liese, A. D. (2018). Child hunger from a family resilience perspective. *Journal of Hunger and Environmental Nutrition*, 13(3), 340-361.
- Kirmayer, L. J., Dandenau, S., Marshall, E., Phillips, M. K. ve Williamson, K. J. (2011). Rethinking resilience from Indigenous perspectives. *Canadian Journal of Psychiatry*, 56(2), 84-91.
- Kitchenham, B. ve Charters, S. (2007). *Guidelines for performing systematic literature reviews in software engineering*. Yayınlanmamış doktora tezi, Durham: Durham Üniversitesi.
- Lietz, C. A. (2006). Uncovering stories of family resilience: A mixed methods study of resilient families, part 1. *Families in Society*, 87(4), 575-582.
- Luthans, F., Youssef, C. M. ve Avolio, B. J. (2007). *Psychological capital: Developing the human competitive edge* (Vol. 198). Oxford: Oxford University Press.
- Masten, A. ve Monn, A. (2015). Child and family resilience: A call for integrated science, practice and professional training. *Family Relations*, 64, 5-21.

- McCubbin, L. D. ve McCubbin, H. I. (2013). Resilience in ethnic family systems: A relational theory for research and practice. In D. Becvar (Ed.), *Handbook of family resilience* (pp. 175–195). New York: Springer.
- Orte, C., Ballester, L., Amer, J. ve Vives, M. (2019). Building Family Resilience Through an Evidence-Based Program: Results From the Spanish Strengthening Families Program. *The Family Journal*, 27(4), 409-417.
- Power, J., Goodyear, M., Maybery, D., Reupert, A., O’Hanlon, B., Cuff, R. ve Perlesz, A. (2016). Family resilience in families where a parent has a mental illness. *Journal of Social Work*, 16(1), 66-82.
- Ramadhana, M. R. (2020). A dataset for emotional reactions and family resilience during COVID-19 isolation period among Indonesian families. *Data in Brief*, 31,1-6. <https://doi.org/10.1016/j.dib.2020.105946>
- Silberberg, S. (2001). Searching for family resilience. *Family matters*, (58), 52-57
- Sprague, C. M., Kia-Keating, M., Felix, E., Afifi, T., Reyes, G. ve Afifi, W. (2014). Youth psychosocial adjustment following wildfire: The role of family resilience, emotional support, and concrete support. *Child Youth Care Forum*, 44(3), 433-450.
- Taylor, S. D. ve Distelberg, B. (2016). Predicting behavioral health outcomes among low-income families: Testing a socioecological model of family resilience determinants. *Journal of Child and Family Studies*, 25(9), 2797-2807.
- Uddin, J., Alharbi, N., Uddin, H., Hossain, M. B., Hatipoğlu, S. S., Long, D. L. ve Carson, A. P. (2020). Parenting stress and family resilience affect the association of adverse childhood experiences with children's mental health and attention-deficit/hyperactivity disorder. *Journal of affective disorders*, 272, 104-109.
- Ungar, M. (2011). The social ecology of resilience: Addressing contextual and cultural ambiguity of a nascent construct. *American Journal of Orthopsychiatry*, 81(1), 1–17.
- Ungar, M., Ghazinour, M. ve Richter, J. (2013). What is resilience within the ecology of human development? *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54, 348–366.
- Vermeulen, T. ve Greeff, A. P. (2015). Family resilience resources in coping with child sexual abuse in South Africa. *Journal of child sexual abuse*, 24(5), 555-571.
- Walsh, F. (1996). The concept of family resilience: Crisis and challenge. *Family Process*, 35(3), 261–281.
- Walsh, F. (2003). Family resilience: A framework for clinical practice. *Family Process*, 42(1), 1–18.
- Walsh, F. (2011). Family resilience: A collaborative approach in response to stressful life challenges. In S. Southwick, B. Litz, D. Charney, ve M. Friedman (Eds.),

- Resilience and mental health: Challenges across the lifespan.* New York: Cambridge University Press.
- Walsh, F. (2013). Community-based practice applications of a family resilience framework. In D. Becvar (Ed.), *Handbook of family resilience* (pp. 65–84). New York: Springer.
- Walsh, F. (2015). *Strengthening family resilience.* Guilford publications.
- Walsh, F. (2016). Family resilience: A developmental systems framework. *European Journal of Developmental Psychology, 13*, 313–324.
- Yang, B., Feldman, M. W. ve Li, S. (2021). The Status of Family Resilience: Effects of Sustainable Livelihoods in Rural China. *Social Indicators Research, 153*(3), 1041-1064.
- Yavuz, M. ve Gümüşkaya, Ö. (2021). Otizm spektrum bozukluğu ve zihinsel yetersizliği olan bireylerin ebeveynlerinin yaşam doyumu ve aile yılmazlık düzeylerinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 22*(4),799-825.
- Zhang, S., Hong, J. S., Garthe, R. C., Espelage, D. L. ve Schacter, H. L. (2021). Parental stress and adolescent bullying perpetration and victimization: The mediating role of adolescent anxiety and family resilience. *Journal of affective disorders, 290*, 284-291.